

կարելի կ'ըլլար զանազանել, եթէ զարդանկարը յաջողած ու նոր շինուած ըլլար : Ճարտարապետական բոլոր մասեր միմիայն այս ձեւով յախճապակուած բազմաթիւ մեծ միհրապներ, միհվելներ, բազմակներ, մուտքեր, արձանազրութիւններ, խորանի ստորոտներ և կիսաբոլորակ կամարներ կառուցուած են, որոնք արուեստի նուրբ գործերու մէջ թանկագին յիշակերտներ կը կազմեն այսօր : Կուտինահայ վարպետները յախճապակեայ խճանկարի կիրարկումը չլցելով հանդերձ՝ այս վերջին ձեւը մեծապէս զարգացուցեր են – վկայ կուտինայի, Պրուսայի, Պոլսոյ և շրջականերու անհետ բեկորները : Մեղք որ երկար փորձառութեանց և տքնումներու արդիւնք այս գործերուն գաղտնիքը կէս մը կորսուած է այսօր»¹:

Այս կեղծ խճանկարի արուեստը զանազան ձեւերով շատ զարգացաւ և հետզհետէ հասարակ եղաւ Պարսկաստանի մէջ ալ, մանաւանդ Շահ Արասի օրերէն սկըսեալ, մասնաւորաբար Սպահանի մէջ, թէեւ թաւրիզ կամ թեհրան եւ այլուր ալ անոնցմէ շատ կան : 1931ին ձուլֆա (Պարսկաստան), սահմանագլուխ քաղաքէն

թաւրիզ եկած ատենս բախտն ունեցայ հանդիպելու Շահ Արասի վերագրուած բարձր եւ յախճապակի խճապատկերով զարդարուած դրան (պատկերը պիտի ներկայացնեմ յաջորդով) և իրեւ յիշատակ վերցնելու թափթփած խճանկարներէն կապոյտի նմոյշ մը :

Բազմաթիւ լուսանկարներ ունիմ որոնց Պարսիկ յախճապակի նշանաւոր և պատմական յիշատակարաններ կը ներկայացնեն, հոս աւելորդ կը համարիմ անոնցմէ նմոյշներ ներկայացնել, զանոնք ուրիշ աշխատութեան մը վերապահած ըլլալով :

Այսպէս խճանկարի արուեստը շինարարական աշխատութեանց մէջ գործածուած ունի սահմանափակ այլ փառաւոր ու հինանցեալ մը, որ սակայն հետզհետէ ինկաւ, հուսկ մոոցուելու համար չայոց մօտ :

Այսքանը որպէս բնդիանուր ակնարկ հայ խճանկարներու մասին: Յաջորդովս կ'անցնիմ ուղղակի Երուսաղէմի խճանըկարներու նկարագրութեան, ինչպէս խոստացայ:

(շարութակելի)

Յ. ԳԻՒՐՏԵԱՆ

1. Թէոդիկ, Ամէնուն տարեցոյցը, 1923, էջ 217.

ԱՆՑՈՐԴԸ

Հոս, այս ամայի ովկեանի ափին,
Զեռցը ծընօտիս՝ կը նստիմ մինակ.
Հեռուն կը սահի նաւ մը մեղմազին,
Իրիկուան մեռնող տրտում լոյսին տակ:

Իրիկուան մեռնող տրտում լոյսին տակ,
Ճերմակ առազաւան այդ մեռնող նաւին,
Մընաս բարովի որպէս թաշկինակ՝
Կը ծըփայ լորիկ և կարօտազին:

Նիւ Եորք

Կը ծըփայ լորիկ և աղերսազին
Անդարձ մեկնողի կարօտն այդ թշուառ.
Աչքերս արցունցով յանկարծ կը լեցուին,
Չեմ զիտեր լիչո՞ւ և որո՞ւ համար:

Չեմ զիտեր որո՞ւ և ինչո՞ւ համար
Ես անմըխիթար կու լամ զըլիահակ,
Երբ նաւ մը հեռուն կ'երթայ մեղմազար
Իրիկուան մեռնող տրտում լոյսին տակ...

Վ. Ա. ԳՐԱՄ ՍՕՖԵԱՆ

ԱԱՍՆՈՅ ՄՐԲԱՎԱՅՐԵՐՆ ՈՒ ԱԻԱՆԴՈՒԹԻՒՆԵՐԸ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՍԱՍՈՒՆԸ որ հնուց ի վեր քաջաց երկիր ճանչցուած է, ունի բազմաթիւ լեռներ, վանքեր, խաչքարեր ու սրբավայրեր, որոնք իրեւ ուխտատեղիք ամէն դարու և ժամանակի մէջ մեծ ազդեցութիւն ունէին հաւատաւոր Սասունցիի հոգեկան և բարոյական կեանքին վրայ:

Իրեւ Սասույ հարազատ զաւակ, նրկարական պարտականութիւն կը համարիմ ինծի՝ կարգ մը աւանդութիւնները գրի առնել Սասույ ապագայ սերունդին պատմելու համար, ըստ որում վերջին ընդհ. պատերազմի միջոցին Սասույ բազմաչարչար հայութիւնն ալ իր կարգին տեղահանուելով եւ ջարդքելով՝ բարուքանդ եղան անոր վանքերն ու պղծուեցան սըրբավայրերը:

Սասունցի վերապրող թեկորներն ու խլեակները, ուր որ ալ գտնուին, չեմ կարծեր որ յարգանքով չյիշեն իրենց խրոխտ հայրենիքին պաշտելի լեռներն ու սրբավայրերը, որոնք թէեւ անխօս են, բայց բնութեան իրեւ պերճախօս փիլիսոփաներ շատ բաներ սորվեցուցած էին իրենց երկրագող բարեպաշտ ժողովուրդին :

Ա. — Ա. Մարտրուկի ուխտավայրը. — Մարաթուկը բարձր լեռ մըն է . ամէն Սասունցիի սրտին պաշտելի ու խնկելի: Անոր բարձրագոյն գագաթը երկու մասի կը բաժնուի խորանայարկ, Աջ Մարաթուկ և Ձախ Մարաթուկ, զոր տեղացիք կ'անուանեն ջուխտակ գլուխ Մարաթուկ: Մեծ Մարաթուկի գագաթին վրայ շինուած է փոքրիկ մատուռ մը, ուր տարին մէկ անգամ, վարդավառի կիրակին, սուրբ պատարագ ալ կը մատուցուի շրջակայ պատարագ ալ կը մատուցուի շրջակայ պարեպաշտ ժողովուրդին կողմանէ, յատկապէս քահանայ տարուելով:

Ա. Մարաթուկի ուխտավանցութիւնը

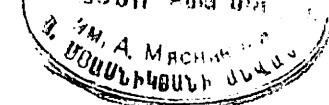
ԲԱԶՄ. ՓԽՏՐՈՒԱՐ-ՄԱՐՏ. 1984

ամէն տարի տեղի կ'ունենար վարդավառի տօնին: և կը տեւէր չորս օր: Առաջին օրը կը կատարուէր Մեծ Մարաթուկի ուխտն ու մատաղը, երկրորդ օրը՝ Փոքր Մարաթուկին, իսկ երրորդ ու չորրորդ օրերը յատկացուած էին միշտ խաղի, պարի և նշանառութեան խրախճանքին:

Տարի կ'ըլլար որ ուխտաւորաց թիւը հազարներու կը հասնէր. իւրաքանչիւր ուխտաւոր պարտաւոր էր մատաղցու մը տանիլ. այնպէս որ այդ երկու օրուան մէջ կտրուած մատաղները այնցան շատ էին. որքան շատ էր ուխտագնաց ժողովրդեան զգացած խինդին ու երջանկութիւնը, զոր Սասունցին միշտ կ'ըմբռշինէր իր անբիծ հաւատքին ծորակով:

Ա. Մարաթուկի այդ նուիրական բարձունցին վրայ երկինքը ծիծաղ մ'ունի, ողը ծիծաղ մ'ունի, ջուրը ծիծաղ մ'ունի, հոտաւէտ ծաղիկներն ու երփներանգ խոտերը ծիծաղ մ'ունին, որ Սասույ հայ անմեղազկան ծիծաղին կը համապատասխանեն: Մեծ Մարաթուկի գագաթին շուրջ մէկուկէս հազարամեղը դէպ ի վարը, լերկ կողքի մը վրայ սեպացած բարակոյտ մը կայ, զոր տեղացիք կ'անուանեն Շարան քարեր, ասոնք են՝ հովիւ մը և իր ոչխարի հօտը քարացած:

Աւանդութեանը կը պատմուի թէ, ժամանակին, ամրան տօթագին օր մը, հովիւ մը իր հօտը մինչեւ հոն հանած է արածելու համար, ճաշկիթին իր ծարաւած հօտին խմցնելու ջուր չգտնելով այդ լերկ կողքին վրայ, շատ կը տիրի և գլխիկոր կը նստի բարձր ժայռի մը վրայ, ուր տարին մէկ ակսի դիտել իր սիրունիկ ոչխարները, որոնք կարծես ջուր խնդրելու համար դէպ ի հովիւր կու գան: Պարզուկ հովիւը նախ բերանացի Անդարձ իր սրինգին անուշ ձայնովնը պաղատագին կ'աղօթէ եւ կը

ինդրէ Աստուծմէ որ աղքիւր մը բխեցնէ
հոն ինքն ու իր հօտը ջուր խմելու հա-
մար, եւ կը խոստանայ նաեւ իր հօտին
ամենայաւ ոչխարր նուիրել Աստուծոյ :

Այս արարին Աստուած կը լսէ հովուին
աղօթքը և անմիջապէս անոր նստած քա-
րաժայոին տակէն կը բխեցնէ պաղ ու
զուլալ աղբիւր մը, որով ինցն ու իր ոչ-
խարները կուշտ ու կուռ կը խմնն . . . :
Սակայն . . . մեր ագահ հովիւր զրժելով
իր ուխեր՝ ուլ մ'անգամ չ'ուզեր զոհել
Աստուծոյ, այլ իր հագած կապային ա-
նութին տակէն մակարոյծ անասնիկ մը
գտնելով կը կոտրէ երկու եղունգներուն
տակ Աստուծոյ. խոստացած զոհին փո-
խարէն և սրբնգը շրթունքին դնելով կը
սկսի փշել: Աստուած կը բարկանայ հով-
ուին և անոր խոստմազանցութիւնը պատ-
ժելու համար՝ կը քարացնէ ամբարտաւն
հովիւն ու իր ոչխարները, որոնք մինչեւ
այսօր և մինչեւ յաւիտեան հոն կը մնան
յօրինակ եւ ի զգաստութիւն խոստմա-
զանցներուն:

Բ. — Հոեցվարի ու խտավայրերը. — Հոեցվարը Սասնոյ համեստ սարերէն մէկն է. որ իր ծնունդը կ'առնէ Ծովասարի աջ բազուկէն եւ հարաւային ուղղութեամբ կ'երկարի մինչեւ Բերէ Պաթմանի հոյակապ կամուրջը: Այս սարին գլխաւոր գագաթները կը կազմեն Մնկթորի, Սուլթան աղրիւրի, Տղամանուկի եւ Պերմայ բարձունքները, որոնց ընդարձակ և խոտաւէտ հովիտները անյիշատակ ժամանակներէ ի վեր միշտ իրբեւ զօգանակայր ծառայած էին: Սասնոյ հայ հովուական կեանցեն: Հոեցվարի շուրջն ու բոլորտիքը կը զբանուին բազմաթիւ սրբավայրեր. առաջին Քիսթըխու Ա. Քրիստոնափոր, ուր ուխտի կ'երթային մասնաւորապէս խիթ ունեցողները և կ'աղէկնային. երկրորդ Գոմուց Ա. Քառասուն մանուկը, ուր ուխտի կ'երթային յօդացաւ ունեցողները և հոն տաք կղմինտրով խարուելով կը քժշկուէին. երրորդ՝ Դաւ հորու Ա. Տղայամանուկը ուր ուխտի կ'երթային ընդհանրապէս ամուլ կիները և զաւակ կ'ունենային. Տոր-

Թորդ՝ Փարոնու Ա. Յակոբը, ուր ուխտի
կ'երթային կապոյտ հազ ունեցողները և
անոր աղքիւրի ջուրէն խմելով կը բուժ-
ուէին. հինգերորդ՝ Պալոյենց Ա. Վառվա-
ռիա, ուր ուխտի կ'երթային հարսնցու
աղջիկներն ու երիտասարդները՝ լաւ եւ
արագ բախտի տիրանալու համար. վեցե-
րորդ՝ Բվու մուրատատուր Ա. Սարգիսը,
ուր ուխտի կ'երթային ո՛ւ է բարի նը-
պատակի մը յաջողութեան համար և կը
յաջողէր. եօթներորդ՝ Խնձորեց Ա. Աս-
տուածածին, ուր ուխտի կ'երթային կաթ
չունեցող մայրերը և առատ կաթ կ'ու-
նենային. ութերորդ՝ Զրթնեց օճասպան
Ա. Գէորգ, ուր ուխտի կը տարուէին օձէն
խայթուողները և հաւատքով կը բժշկուէին.
իններորդ Պերմայ անձրեւարեր Ա. Խաչը,
ուր ուխտի կ'երթային մայիսի մէջ անձրեւ
խնդրելու պիհար արտերը թըջելու համար
և անձրեւ կը տեղար. տասներորդ՝ Մ'ըշ-
գեղի Ա. Գէորգ, ուր ուխտի կ'երթային
առատ հունձք խնդրելու և կ'ունենային:

Ո՞հ, այս բոլոր ուխտազնացութիւններն
ունէին իրենց որոշ օրերն ու եղանակները,
յորում Սասնոյ հայ հաւատաւոր ժողո-
վուրդն իր ազատ ու խաղաղ օրերուն
զանոնք կատարելով կը զգար անհուն ու-
րախութիւն իր ծխոտ երդիքին տակ, և
իր կեանքէն գոհ էք:

Այս սրբավայրերէն զատ ամէն զիւղն
ու շրջանն ունէին իրենց խուչ ու լերչ
և Պոլոս քարերը, որոնք իրենց տեսակին
մէջ դարերու ընթացքին նուիրականացած
ու պաշտելի դարձած են, և թերեւս հին
հեթանոսութեան ժամանակներէն մնացած
նիւթապաշտութեան հետքերն ըլլան: Նշա-
նաւոր են Բողքարը՝ որուն վրայ կը տես-
նուին Սասունցի Դաւիթի երկաթէ կօշիկին
հետքերը. Փեթակ քարը՝ որուն անյատակ
ալքերուն մէջ պահուած կը մնան ցարդ
Դաւիթի տան հրեղէն ձին ու անժանգ
սուրը. Կիրակմտի քարը՝ որուն 24 քարէ
կապանի շարքերը կը ծառայեն ցոյց տա-
լու օրուան 24 ժամերն ու կիրակնամուտը:
Կան նաեւ Դեղին քար, Սեւ քար, Խօսուն
քար, Պօլու քար, Արծուի քար, Կոռունկի

բար, կործով քար, Հեղթի քար եւ Հիթոցի քար, որոնց ահազին տեսքն ու ամենի բարձրութիւնները համակ հիացու կ'առթեն դիտող աչքերուն, և իւլաքան չիւրն իր ուրոյն նշանակութիւնն ու նըւիրականութիւնն ունէին Սասունցիի կրօնական ջերմիկ զգացումին մէջ:

Հոեցվարի լերկ և անջրդի մէկ կողքի
վրայ կը գտնուի հսկայ ջրվիժակ մը, ո
րուն համար հետեւեալ աւանդութիւնը կ
պատմուի.

Դարեր առաջ, Սասունցի հովիլ մը եր
ըստ սովորութեան ամրան տօթագին օրե
րուն, իր ոչսարներու հօտը մինչեւ Ընկթոր
բարձունքները կը հանէ արածելու համար
բացօթեայ վայր մը ուր բնաւ ջուր չի գքտ
նուիր եւ յաճախ ականատես կ'ըլլայ մօ
րուքը թշջուած նոխազի մը որ այն ինչ ջուր
խմած ըլլալու երեւոյթը կ'ունենար։ Հովիլ
կը սկսի հետաքրքրուիլ եւ կը հետամտ
գաղտնիքին խորը թափանցել։ Օր մըն ա
միեւնոյն նոխազին շագ մը աղ կերցնելու¹
դարձեալ հօտը կը հանէ մինչեւ այդ տեղ
ուանքը եւ անքթիթ աչօք կը դիտէ մօրու
սաւոր նոխազը որ հետզիտէ յառաջանա
լով կը հասնի ֆարէ մսուր ըսուած վայրը
ուր արդէն հօտին սովորական ալինչն (մա
կադատեղի) էր օրուան շոգ պահերուն։

Իմաստուն նոխազը հին համելով կը սկսի
այս ու այն քարերը հոտուըտալ եւ վեր
ջապէս մեծ խուչի մը առջեւ համելու¹
հոն կանգ կ'առնէ եւ եղջւըները կը քսէ
ժայռին փոքրիկ ճեղքուածքին եւ ճեղքը-
ւածքը յանկարծ դրան մը նման բացուե-
լով նոխազը կը ցատքէ դէպ ի վարը՝ սսն-
դըխածեւ խորխորատ մը, որ աւանդու-
թիւնը կ'ըսէ թէ 40 գազ (մեդը) խորունե-
էր։ Հովիւն ալ Աստուած օգնութեան կան։
Ճելով ինքզինքը կը նետէ եւ կ'իջնէ մինչեւ
ալքին յատակը, հոն կը տեսնէ ջուրի մեծ
հոսանք մը որ կը գահավիժէ հսկայ աւա-
զանի մը մէջ։ Աւազանը չորս հաւասար
ծորակներու բաժնուած էր, առաջինը կը
հոսէր դէպ ի արեւելք, երկրորդը՝ դէպ ի
արեւմուտք, երրորդը՝ դէպ ի հարաւ եւ
չորրորդը՝ դէպ ի հիւսիս։ Հովիւը ծորակ-

Ներու ընթացքէն կը հասկնայ որ անոնք
հաւասար՝ չափով ջուր կը մատակարարէին
Հռեցվարի փէշերուն տակ գտնուող ջորս
հայաբնակ գիւղերուն՝ Գոմիւց, Զրթնեց,
Պալյենց եւ Թաթնաց մշտահոս ակերուն։
Սակայն հովիւր որ Գոմիցի էր, կ'ուզէ իր
գիւղին ջուրը շատցնել եւ միւսներուն ջուրը
նուազեցնել, ուստի կը փութայ ծուլել տա-
լու մէկ երկաթէ եւ երեք փայտէ ցիցերը.
Երկաթէ ցիցով կը խճկէ Գոմիւց ծորակը,
իսկ փայտէ ցիցերով կը խճկէ Զրթնեց,
Պալյենց եւ Թաթնաց գիւղերու ծորակ-
ները, այն նկատումով թէ երկաթը կը
ժանգոտի եւ կը մաշի, իսկ փայտը թա-
ցութենէ կ'ուռի եւ կը հաստնայ։

Այն ժամանակներէն սկսեալ Գոմուց ա-
կին ջուրը երթալով կը շատնայ, իսկ միւս
ակերուն ջուրերը զգափ կերպով կը սկսին
նուազիլ, եւ այդ կը շարունակուի մինչեւ
այսօր, սակայն հակառակ ի գործ դրուած-
քոյոր քննութեանց ու ջանքերուն եւ պե-
ղումներուն ցարդ նոր ակնաղբիւրն անյայտ
կը մնայ, իսկ Գոմցի հովիւր իբրեւ ջրգող
խարդախս մը՝ կը սպաննուի ջրթնեցիներու
կողմանէ եւ թաղուածէ Մնկթորի գագաթը՝
մերձ ի դուռն ակնաղբիւրի յորում նոխազն
իջանէր :

Սասնոյ Ծովասարի ստորոտը, անարեւ
Արչնոց գեղի դիմացը, ինքնարոյս եւ
հսկայ ապառաժ մը կայ, Մեղօք քար
անունով, որ յընթացս դարուց բնութեան
ամենի հարուածներուն, սաստիկ հովին ու
ցուրտին, բուքին ու հերանին, մըրկին ու
կայծակին յաղթականօրէն կուրծք տուած
մինչեւ այսօր կայ ու կը մնայ յաւիտեան։
Մեղօք քարը որ մեղաւորներ զարձի բե-
րելու համար կարեւոր ուխտատեղի մըն
է, հնուց ի վեր իր ուրոյն նշանակութիւնն
եւ ազդեցութիւնն ունեցած էր Սասունցիի
լնտանեկան և բարոյական կեանքին վրայ։
Այս սեպացած ու միակտուր քարածայուին
ամենաբարձր եւ անմատչելի կողքի մը
վրայ, մերձ առ միմեանս, երկու մարդ-
կային էակներու քանդակներ կան, նը-
կարուած այնպիսի գիրքի մը մէջ որ
կարծես թէ իրենց գործած աններելի

մեղքին համար կը ձգտին խոյս տալ
մարդոց աչքին երեւալէ եւ կ' ամչնան
իրենց աղամական մերկութենէն : Մեղօք
քարի մասին ժողովուրդին մէջ շատ տե-
սակ զրոյցներ կան, սակայն ամենէն հա-
ւանական աւանդութիւնն այն է որ այդ
մարդակերպ քանդակները սանուկ մը եւ
սանամայր մը եղած են, որոնք դարեր
առաջ՝ արդար ժամանակին, սիրային յա-
րաբերութեամբ իրարու հետ գտնուելով
քարացած ու հոն փակչած են, ի ցոյց և
յօրինակ մերձաւոր ազգականներու հետ
անասնական տռվանքով ամուսնութիւն
կնքել ուզողներուն :

Մեղօք քարին այս տարօրինակ ցու-
ցանքին պատմութիւնը աչքին առջեւ ու-
նենալով Աստունցին՝ միշտ կը զգուշանար
մերձաւոր ամուսնութիւններ կնքելէ, մա-
նաւանդ կնքահայրութեան կապ ունեցող
ամուսնութիւններէ, զորս արդէն հայ Ե-
կեղեցին ալ մինչեւ վերջերս կ'արգիլէր,
բայց հիմա ան ալ մեղմացուցած է իր
խստութիւնները գժբախտաբար :

ՄԿՐՏԻՉ ՔՀՅ. ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ

ԿՐՏԻՉ ՔՀՅ. ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ

ՊԱՏԱՌԻԿՆԵՐ

ԼՈՒՍԱԾԻՐ ՀԱԲԱԹԱՑԵԱԼ ՎԱՆՔԵՐԻՆ

Կար. տես Բազմավէլ. 1934. էջ 12)

գ. Բաղրատունիք : Հանրածանօթ անձնաւորութիւններ տուող կամախ զիւղին մօտիկը, զեղեցիկ դիրքի մը վրայ հովանուտ վայրի մը զոգին ու քամակին յաղթքարձր բլրազագաթի մը կողքին, շրջապատուած թթենիի եւ ուսենիներու հնամենի ծառներէ, ու սլուըլացող ջրերու առուակ եզրերով, եւ զմրուխտ կանաչի ժապաւէններով և թփերով և թերթերով, իշխանավայել կեցուածք մը պարզած, աւերներով իսկ զեղագիծ պատկեր մը յօրինած է Շաբաթացեալ իր աւերակներովը, նման՝ հարստութիւնը վրայ տուող երանացեալ փառքերէն, մեծութիւններէն մերկացած իշխանաւորի մը, որ դեռ կը շըցաւորի սրբատաշ քարերու, կոտրուկ ու կերտուն դէզերովը, միշտ յիշատակող ու յիշեցնող հին օրերու անմեռ իր փառքը, մեծութիւնը, հին ճարտարապետութեան ոճն ու տոհմիկ դրոշմը ցցող ու յայտաբերող: Շաբաթացեալ Բագրատունի վանքը շատ տարիներ առաջ զադրեր է Միաբաշտութիւն ունենալէ, գիր եւ ուամունք ու

այդասահմանութեան պահանջմանը՝

կր գիւղէն մօտակայ քաղաք մը երթալու
առեն, կասմայի մօտիկ Հնորվայ գիւղը
կ'իջեւանի՝ Գզլպաշ թիւրբի մը տունը .
Գզլպաշը համերամ չունենալու համար
հիւրը իրեւ տան անդամ կ'ընդունի ու
կը համարի . պատուելին բղուկի (հողէ
աման, որուն մէջ ընդեղէն կը լցնեն) մը
բերանը գիրք մը կը նշմարէ, կը հետա-
քրքրուի, կ'առնէ գիրքը, և ահա մագա-
ղաթեայ գիրք մը, առանց ուշադրութիւն
հրափրելու կը զրպանէ . այս կը պատահի
1890 թուականին : Համիտական օրերուն
պատուելին ալ կը ձերբակալուի ու կը
բանտարկուի, և 101 տարիի դատապար-
տութիւն կը կրէ, բանտին մէջ կը հի-
ւանդանայ մահամերձ, և ահա իր ընկեր-
ներուն միոյն կը պատմէ այդ դէպքը .
գիրքը ինք կարգացած ըլլալով պարու-
նակութեանը տիղեակ, ժամանակ չ'ունե-
նար ձեռնարկելու աշխատութեան՝ այդ
երեք ըլլուրներուն մէջ թաքնուած բազրա-
ծեռք բերելու, թէեւ գժուար ու գրեթէ
ձեռք բերելու, թէեւ գժուար ու գրեթէ
անկարելի . ձերբակալուելու շատկներն իր
ականջը հասած ըլլալով՝ գիրքը իր այ-
դին մէջ կը թաղէ . հիմակ որ մեռնելու
կիրոջը ծայրէ ծայր կը պատմէ, և զրբին
կերոջը ծայրէ ծայր կը պատմէ, և զրբին

Ե. Նարեկայ վաճքը: Արակայի կամ Ա. Գրիգոր Նարեկացւոյ վանք : Բնդիանրապէս Արակայի վանք անունով կը յորպէս ջորջէին, և իր անմիջապէս քովիկը եղող զիւղն ալ Արակայ, որ ունէր 50 - 60 տնուոր բնակչութիւն մը այլազգի . ամառուոր է թէ վանքին անունովն է որ զիւղը ցարդ Արակայ կը կոչուի : Վանքը Արակայ վաճքն Արմութաղէն, Բարդամէն կու գանուխտի: Վանքի հարաւային կողմը մատաղատան կից է գերեզմանատունը, այս գերեզմանատան առթիւ բաւական խնդիր, զատ ու զատաստան տեղի ունեցած է, երբ հարեւաններ կը պնդէին թէ այդ գերեզմանատունը կը պատկանի տեղույն Փիլ անով սուրբին. երկար զատերէ ու փաստերէ